

Zofia Czapiga

Uniwersytet Rzeszowski (Rzeszów, Polska)

LEKSYKALNE WYKŁADNIKI INTENSYWNEGO GNIEWU W JĘZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

Zawsze silniejszy jest ten, kto się uśmiecha,
niż ten, kto się wścieka.

Mądrość japońska

Z psychologicznego punktu widzenia gniew jest swego rodzaju stanem umysłu, reakcją na frustrację pojawiającą się wówczas, gdy któraś z istotnych dla człowieka potrzeb jest niezaspokojona, gdy występują przeszkody na drodze do osiągnięcia zamierzonego celu. Przy niekorzystnym zbiegu okoliczności, w trudnych sytuacjach życiowych kształtuje się określony schemat ludzkich zachowań i reakcji przepełnionych złością, irytacją, niezadowoleniem. Gniew ma wiele od-cieni – „*od wściekłości, po obrażanie się. Jego energię ma zemsta, znieważanie, oburzenie, furia, zazdrość, pamiętliwość, niechęć do kogoś, nienawiść, pogarda, irytacja, kłótniwość, wrogość, sarkazm, niecierpliwość, frustracja, krytycyzm, agresja, przemoc, wstręt, podłość, buntowanie się, gwałtowność, roztrząsanie, obrażanie się, spieranie, podżeganie, dąsanie się i nieustępliwość*” (Hawkins 2015: cyt. za: Białopiotrowicz 2017).

W definicjach leksykograficznych słowa *gniew* (‘gwałtowna reakcja na jakiś przykry bodziec zewnętrzny wyrażająca się podnieceniem, niezadowoleniem, oburzeniem; złość, wzburzenie, wściekłość, irytacja’ USJP; ‘ostre i gwałtowne uczucie niezadowolenia, któremu często towarzyszy agresja’ ISJP) wskazywana jest przyczyna danej emocji, jej gwałtowny charakter i typowe objawy. Są one kojarzone przez użytkowników języka jako charakterystyczne dla tego uczucia. Zdaniem A. Wierzbickiej gniew angażuje całego człowieka: myśli, uczucia i wolę. Autorka konstruuje następującą eksplikację tego stanu:

X się rozgniewał = myśl: „zrobiono coś złego” spowodowała, że X się poczuł tak, jak się czujemy, gdy chcemy zmusić kogoś do czegoś (Wierzbicka 1971: 44).

Emocje negatywne, silniej odczuwane przez człowieka niż pozytywne, stają się coraz częściej przedmiotem badań lingwistycznych. Opisuje się różne aspekty związane z konceptualizacją gniewu w jednym kręgu językowo-kulturowym,

np. polskim (Mikołajczuk 1999; 2000: 117–134; Wierzbicka 1971: 43–44) czy rosyjskim (Апресян 2010: 38–39; Крылов 2007), a także w perspektywie kontrastywnej, w języku polskim na tle innych języków: angielskiego (Mikołajczuk 2003: 111–123), szwedzkiego (Gruszczyńska 2003: 125–137), włoskiego (Szerszunowicz 2010: 319–339), rosyjskiego (Borek 2012: 135–165; Czapiga 2014a: 404–411; 2014b: 28–38; 2014c: 69–78), rosyjskiego i serbsko-chorwackiego (A. Spagińska-Pruszk 2005), rosyjskiego i czeskiego (Стефанский 2007: 104–113).

Przedmiotem niniejszego opisu są pojęcia, w źródłach leksykograficznych odnoszone do pojęcia gniewu, ale oznaczające duże jego nasilenie, wysoki stopień i znaczną intensywność. W języku polskim są to: *wściekłość* – ‘*książk.* niepohamowany gniew, złość, nadmierne wzburzenie, furia, szał’ (USJP: 541); *furia* – ‘1. *książk.* napad gniewu, złości, wściekłości. 2. *med., psych.; zob.* szał w zn. 1.’ (USJP: 959); *pasja* – ‘1. *książk.* c) silny gniew; furia’ (USJP: 62); *szał* – ‘1. *med. psych.* ostre zaburzenie świadomości połączone z gwałtownym podnieceniem, będące objawem niektórych chorób psychicznych i zatruc; furia; także potocznie: napad gniewu, złości, wściekłości. 2. *książk.* a) stan psychiczny człowieka niepanującego nad sobą, ogarniętego wielką namiętnością, wielkim gniewem, wielką radością, stan wielkiego podniecenia; szaleństwo’ (USJP: 1488); *szaleństwo* – ‘*książk.* b) stan psychiczny człowieka niepanującego nad sobą, ogarniętego wielką namiętnością, wielkim gniewem, wielką radością, stan wielkiego podniecenia; furia, szał’ (USJP: 1487).

Na materiale empirycznym dobranym z korpusu równoległego zaprezentowane zostaną rosyjskie ekwiwalenty przekładowe wymienionych negatywnych stanów emocjonalnych człowieka. Wspólną cechą badanych nazw jest to, że oznaczają one bardzo trudną do opanowania gwałtowną reakcję emocjonalną silnego gniewu, nierzadko graniczącą z chorobą psychiczną. Jest to najwyższy stopień gniewu, kiedy człowiek może tracić panowanie nad sobą, nad swoim zachowaniem i może zachowywać się agresywnie. W języku polskim największą frekwencją wyróżnia się leksem *wściekłość* (i współnordzienne *wściekły*, *wściekle*, *wściec się*), któremu w języku rosyjskim odpowiada *бешенство* – ‘2. Крайняя степень раздражения, гнева; исступление, неистовство, ярость¹⁾, *ярость* – ‘1. Сильный гнев, бешенство’, wraz ze współnordzennymi *бешеный*, *бешено*, *бешенствовать*, *беситься*; *яростный*, *яростно*, np.:

[1] Mój Stanisław **wściekał się** ze złości, nie wiedząc jak się rozpakować i gdzie się umieścić; ja znosiłem, mogę to sobie powiedzieć bez pochlebstwa – jak Anioł. Stanisław mój **бесился**, не зная, как размесить вещи, как устроиться; я переносил все с ангельским терпением. (J. Kraszewski, *Dziwadła*)

¹ Znaczenia słownikowe leksemów rosyjskich przytaczane są z elektronicznej wersji słownika pod redakcją S. A. Kuzniecowa (BTC K).

[2] Na tę myśl **wściekłość ogarniała** ludzi i gdyby, jak to myślał Winicjusz, znalazł się przywódca, który by chciał skorzystać z tego wybuchu nienawiści, godzina Nerona byłaby wybiła o całe lata wcześniej. При этой мысли **ярость обуревала** людей, и если бы, как о том думал Виниций, нашелся вождь, желающий воспользоваться взрывом ненависти народной, час Нерона пробил бы на несколько лет ранее. (H. Sienkiewicz, *Quo Vadis*)

[3] Jeden z nich był przepity, drugi **wściekły**. Тот был пьян, а наследник **полон ярости**. (B. Prus, *Faraon*)

[4] Po chwili osłaniał ją również przed uderzeniami prętem. Smolorz **był** naprawdę **wściekły** i Rühgard tę wściekłość odczuwał. От ударов металлическим прутом тоже пришлось закрываться руками – Смолор **был** не на шутку **взбешен**. (M. Krajewski, *Widma w mieście*)

[5] Kiedy myślał o człowieku, który je postawił w pewnym celu, który przemyślał długo, jak to należy zbudować, i gdy z tym wszystkim zestawiał rezultat przedsięwzięcia, **czuł** taką **wściekłość**, jakby go tamten nieznanymi zmarły biczował słowami pogardy. Он думал о человеке, который его построил с определенной целью, который долго размышлял, как его следует строить. И, сопоставляя со всем этим результаты предприятия, доктор Томаш **приходил в такое бешенство**, словно тот, умерший, бичевал его презрительными словами. (S. Żeromski, *Ludzie bezdomni*)

W tekstach przekładu na język rosyjski obok ekwiwalentów słownikowych pojawiają się zróżnicowane odpowiedniki, oddające identyczny sens oryginału w synonimicznej formie bądź zmieniające skalę intensywności gniewu bohaterów. Por.:

[6] Bom ja stary i ślepy, a tyś **wściekły** i bezrozumny! – Ас такой, что я стар и слеп, а ты **неистов** и безумен! (J. Kraszewski, *Boleszczyce*)

[7] Hetmanowa rzucała się **wściekła**, płakała, łamała ręce, odpychała męża, który ją chciał całować. Жена гетмана металась, **как умоисступленная**, заламывала руки, отталкивала мужа, который хотел ее поцеловать. (J. Kraszewski, *Król Piast*)

[8] Namarszczona, straszna, **wściekła** Cosel rzuciła się do Augusta. – Kochankiem! – Любовником! – Анна **в исступлении** бросилась к Августу. (J. Kraszewski, *Hrabina Cosel*)

[9] Nic pojmuję, jaka **wściekłość** owładnęła umysłami Katalończyków: sądzili, że potrafią stawić czoło całej Europie. Не могу понять, какое **безумие** овладело умами каталонцев: они решили, что смогут противостоять всей Европе. (J. Potocki, *Rękopis znaleziony w Saragossie*)

[10] Mścisław się rzucił na nich **jak wściekły**, o mało do krwawego boju nie przyszło. Мстислав бросился на них, **как одержимый**, и дело едва не дошло до кровавой схватки. (J. Kraszewski, *Boleszczyce*)

Niezależnie od postaci morfologicznej czy formy gramatycznej w tekście docelowym wiernie oddawany jest stan emocjonalny człowieka: jest to najwyższy

stopień gniewu, złości, stan graniczący z chorobą psychiczną. Używane leksemy jako formy bliskoznaczne mieszczą się w polu semantycznym *wściekłości* (*бешенства*).

Inaczej jest w poniższych fragmentach:

[11] Był onieśmielony i **wściekły** na przyjaciela za te czułości. Он конфузился и **злился** на приятеля за эти сентиментальности. (S. Żeromski, *Popioły*)

[12] **Byłem wściekły** na siebie. Я на тебя **был зол** как черт. (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

[13] Stary szlachcic poczerwieniał jak burak, oczy wyszły mu na wierzch, a z ust buchnęło jedno słowo, w którym cała **wściekłość**, cały przestach i wszystko co mógł myśleć w tej chwili, było zawarte. Старый шляхтич покраснел, как бурак, глаза его чуть не выскочили из орбит, а из уст вырвалось одно слово, в котором заключались и **гнев**, и страх, и все, что в данную минуту могло волновать его душу. (H. Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*)

[14] Halszka z początku nie chciała wierzyć, a później **była wściekła**. Гальшка сначала не верила ему, а потом ужасно **разозлилась**. (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

[15] Siedziałam zacięta, zrozpaczona, **wściekła**, usiłując wymyślić jakieś wyjście. Я сидела сжавшись, **расстроенная**, злая и пыталась найти какой-нибудь выход. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteśmy podejrzani*)

[16] Kapitan wrócił, **jeszcze bardziej wściekły**. Капитан вернулся ещё более **разгневанный**. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteśmy podejrzani*)

Żaden z wyróżnionych rosyjskich ekwiwalentów tekstowych nie oddaje najwyższego stopnia gniewu, złości. Najbardziej oddalone od oryginału są przykłady [11–13]; nieco wyższy stopień negatywnej emocji przekazują rosyjskie formy z przedrostkiem *raz-*, *pac-* wnoszącym znaczenie zwiększenia intensywności przejawianego stanu emocjonalnego (Краткая 1989: 119).

Godne uwagi są także następujące przykłady:

[17] Majkowska spojrzała na nią **wściekle**, ale się nie odezwała. Майковская бросила на нее **уничтожающий взгляд**, но промолчала. (W. Reymont, *Komediantka*)

[18] Nagle porwała się **jak wściekła**, rozjuszona, z rozrzucenymi upadkiem włosami i pobiegła do stolika. Вдруг она вскочила и, **как одержимая**, с растрепавшимися волосами кинулась к столику. (J. Kraszewski, *Hrabina Cosel*)

[19] Każda na moim miejscu **byłaby wściekła**. Да и любая женщина на моем месте, **вышла бы из себя**. (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

[20] **Byłam wściekła**, wprost **wściekła!** Я кипела вся от злости, **просто кипела!** (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

[21] **Byłam wściekła**. Я была ужасно злая. (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

[22] Tu już opanowała mnie **wściekłość**. Тут уж мое терпение лопнуло. (T. Dołęga-Mostowicz, *Pamiętnik Pani Hanki*)

Niezależnie od użytej w przekładzie formy przekazane zostało znaczenie skrajnego gniewu subiekta. Zwykle są to konstrukcje sfrageologizowane, metaforyczne oddające ten negatywny stan emocjonalny.

W jednostkowych przypadkach w tekście docelowym silny, nadmierny gniew bohatera bywa pomijany, np.:

[23] Przez cały tydzień zostawałam sama i **byłam wściekła**. Всю неделю я оставалась одна. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteście podejrzani*)

[24] Wiedzieli to Kozacy, więc **wpadali we wściekłość** i w odpowiedzi posyłali panu Zagłobie grad kul, jakoby kto gruszki sypał. Ale pan Zagłoba pilnował dobrze głowy za darniną i krzychał znowu [...] Казаки хорошо знали это и осыпали пана Заглобу градом пуль, но старый шляхтич тщательно прятал свою голову за укреплением и продолжал [...] (H. Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*)

[25] Pola odskoczyła jak piorunem rażona, **wściekła** z bólu. Поля отскочила в сторону, точно раненная стрелою. (J. Kraszewski, *Dwa światy*)

Opuszczenie fragmentów dotyczących stanów emocjonalnych bohaterów, tak istotnych dla komunikowanych treści, sprawia, że tekst przekładu nie oddaje intencji autora, tracąc przy tym swoją ekspresywność.

Drugą pozycję pod względem frekwencji zajmuje leksem *szal* (*szaleństwo, szaleć, szalony*), któremu w języku rosyjskim odpowiadają rzeczowniki *бешенство* (zob. znaczenie wyżej), *безумие* – ‘1. Сумасшествие. 2. Разг. Крайнее безрассудство; безрассудный поступок’; *исступление* – ‘Крайняя степень возбуждения’; *неистовство* – ‘1. Необузданное проявление какого-л. чувства, крайне возбуждённое состояние; исступление’, pr.:

[26] **Szal** ogarniał dzieci, niewiasty, starców. **Безумие** овладело всеми: детьми, женщинами, стариками. (J. Kraszewski, *Kunigas*)

[27] Wyrzec się jej, stracić ją, nie zobaczyć jej więcej wydawało mu się niepodobieństwem i na samą myśl o tym ogarniał go **szal**. Отказаться от нее, утратить ее, никогда ее больше не видеть казалось ему невозможным, при одной мысли об этом он впадал в **бешенство**. (H. Sienkiewicz, *Quo Vadis*)

[28] Na przemiany znowu to osłupienie, to łzy, to **szal** i wściekłość opanowały ją tak, że nieustanna straż czuwać nad nią musiała. И снова она то впадала в оцепенение, то заливалась слезами, **неистовствовала и буйствовала** так, что страже приходилось неотступно следить за ней. (J. Kraszewski, *Hrabina Cosel*)

[29] Najstarszych żołnierzy ogarnął po prostu **szal**. Старыми солдатами овладело какое-то **исступление**. (H. Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*)

[30] Tłum więc **szalał** na rynku i dochodził do tak dzikiego opętania, że w końcu począł się wzajemnie mordować. Dzień zapadał. Zapalono całą jedną stronę rynku, cerkiew i dom parocha. На рынке толпа приходила **в остервенение**. День клонился к вечеру. Подождгли рынок, церковь и дом священника. (H. Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*)

W ostatnim fragmencie zamiast ekwiwalentu słownikowego użyty został zwrot z wyrazem bliskoznacznym, co z zasadzie przekazuje sens tego fragmentu zdania, jednak nie oddaje autentycznego wzburzenia, opętania tłumu przez pominięcie w przekładzie pozostałych dwóch zdań składowych. Tekst docelowy został więc znacznie zubożony.

Również w poniższych przykładach **szal** bohaterów nie został w pełni odzwierciedlony w tekście rosyjskim:

[31] Oczyma duszy ujrzałam Ryszarda **w szale** i furii duszącego Tadeusza, rzucającego się na niego i masakrującego zwłoki, a potem patrzącego w przerażeniu i ze zgrozą na swoje dzieło, wypadającego z krzykiem z sali konferencyjnej, gdzie został trup w oplakany stanie... Мысленно я видела Рышарда, **в гнев** и безумстве душащего Тадеуша, кидающегося и в бешенстве избивающего жертву, а затем с ужасом и испугом глядящего на деле своих рук, выбегающего с криком из конференц-зала, где остался труп в плачевном состоянии... (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteście podejrzani*)

[32] Gdy wieści o Galbie i przyłączeniu się Hiszpanii do buntu doszły do jego uszu, wpadł **w wściekłość i szal**. Когда до слуха Нерона дошли вести о Гальбе и о присоединении Испании к бунту, он впал **в исступление** [...] (H. Sienkiewicz, *Quo Vadis*)

W pierwszym przypadku leksem *гнев* oznacza słabsze wzburzenie Tadeusza, niegraniczące z chorobą psychiczną, jak to sygnalizuje polski *szal*, natomiast w drugim – w tekście wyjściowym stan ogromnej złości Nerona został wyeksponowany poprzez użycie dwóch bliskich znaczeniowo leksemów *wściekłość* i *szal*, a w przekładzie wykorzystano ekwiwalent tylko jednego z nich. Reduplikacja (powtórzenie) wyrazów, tu bliskich znaczeniowo, jest istotnym środkiem stylistycznym służącym do podkreślenia intensywności doznań emocjonalnych bohaterów².

Rzadsza pod względem częstości występowania jest *furia*, której w języku rosyjskim odpowiada *бешенство*, *ярость* – ‘1. Сильный гнев, бешенство’, *неистовство* – ‘Книжн. 1. Необузданное проявление какого-л. чувства, крайне возбуждённое состояние; исступление’, pr.:

[33] Przerażenie i **furia**, które pojawiły się na twarzach rozmówców, ustępowały natychmiast miejsca przywilnemu uśmiechowi: tak, tak być powinno. Ужас и **ярость**, появившиеся на

² Szerzej zob. Czapiga 2014c: 69–78.

лицах собеседников, сразу же уступали место умильной улыбке. Да, так и должно быть. (C. Miłosz, *Zniewolony umysł*)

[34] Pawlicki aż zsiniał **z furii**. Павлицкий даже посинел **от бешенства**. (J. Andrzejewski, *Popiół i diament*)

[35] Krzysztof chwycił z jego rąk nabity karabin i **z furją** zaczął strzelać w tłum. Кишиштоф выхватил у него из рук заряженное ружье и **с яростью** начал стрелять в толпу. (S. Żeromski, *Popioły*)

[36] Opanowała wszystkich istna **furia**. Всех охватило настоящее **исступление**. (S. Żeromski, *Popioły*)

W ostatnim przykładzie zamiast ekwiwalentu słownikowego pojawił się leksem bliskoznaczny *исступление* – ‘Крайняя степень возбуждения’, będący synonimem rzeczownika *неистовство*.

Słabszy gniew subiekta ma miejsce w rosyjskiej wersji poniższych zdań:

[37] – Jedziesz?! – krzyknęłam **z furją** do przyjaciółki. – Ты едешь?! – **со злостью** крикнула я приятельнице. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteście podejrzani*)

[38] – Szlag mnie trafi – mruknęłam **z furją**. – Нет, меня сейчас хватит удар! – **с гневом** вскричала я. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteście podejrzani*)

[39] Wyładowywałam swoją **furię**, łupiąc w nieszczęsną maszynę, a reszta zespołu szalała nad orgawami. Я дала выход своему **гневу**, изо всех сил колотя по клавишам несчастной машинки, а все остальные занимались переплётom. (J. Chmielewska, *Wszyscy jesteście podejrzani*)

Zarówno leksem *гнев*, jak i *злость* oznaczają zdecydowanie słabsze wzburzenie niż nacechowana stylistycznie *furia*, stąd nie oddają one autentycznego stanu psychicznego bohaterki tekstu oryginału. O nieodpowiednim doborze ekwiwalentów przez tłumacza świadczy też nieuwzględnianie szerszego kontekstu, zachowań werbalnych, jak i niewerbalnych. W przykładzie [37] nadmierne wzburzenie Joanny, wręcz wściekłość, potwierdza wypowiedziana przez nią z wyraźną ekspresywnością replika wykrzyknikowa, w [38] – użycie w momencie wielkiego zdenerwowania i rozzłoszczenia wulgarnego wyrażenia ekspresywnego³, a w ostatnim – wyładowywanie silnych emocji przez uderzanie w maszynę.

W języku polskim najrzadziej pojawia się *pasja* mająca w języku rosyjskim ekwiwalenty *ярость*, *бешенство*:

[40] Hela **skręciła się** cała **w bezsilnej pasji**. Гелю так и передернуло **от бессильной ярости**. (S. Witkiewicz, *Pożegnanie jesieni*)

³ W rosyjskiej wersji wyrażenia został nawet użyty wykrzyknik wskazujący na silne zabarwienie uczuciowe wypowiedzi.

[41] Coś z **pasją** wykrzykiwał. Он прыгал, приплясывая, и что-то **яростно** выкрикивал. (A. Fiedler, *Biały Jaguar*)

Znacznie mniejsze wzburzenie, słabszy gniew subiekta jest w rosyjskiej wersji poniższych zdań:

[42] Był straszny gniew, **była pasja**, zawziętość. Гнев, **решимость** и готовность драться читались на лицах воинов. (A. Fiedler, *Biały Jaguar*)

[43] – Bodajbyś przynajmniej wziął odpowiedzialność za siebie – mruknął z **pasją**. – Уж хоть бы умел взять вину на себя... – **сердито** бормотал он. (Z. Kossak, *Król trędowaty*)

[44] – Ordynarny brutal – wyrzuciła z **pasją** Kasia – wulgarny typ „griaduszczewo chama”... Goryl! – Он же грубая скотина! – **гневно** бросила Кася. – Олицетворение «грядущего хама»... Горилла! (T. Dołęga-Mostowicz, *Kariera Nikodema Dyzmy*)

[45] Trwało to kilka minut. Widząc, że nic nie wskóra, z **pasją** zaczął nacierać mu kark. Через несколько минут, убедившись, что все усилия напрасны, стал **ожесточенно** тереть ему шею. (T. Dołęga-Mostowicz, *Kariera Nikodema Dyzmy*)

Żaden z wyróżnionych wyżej rosyjskich odpowiedników nie odzwierciedla znaczenia silnego gniewu; w przykładzie [44] nie uwzględniono też szerszego kontekstu, z wulgarnymi zwrotami i przezwiskami, cisnącymi się na usta Kasi w momencie napadu silnego gniewu.

Warto zwrócić uwagę na utarty polski zwrot *szewska pasja* (= ‘wściekłość, szał’), oznaczający, że ktoś jest bardzo zirytowany i nie potrafi opanować złości (ISJP: 751). W języku rosyjskim odpowiada mu ‘разг. крайнее бешенство, остервенение’ (SP-RH: 651). Jednak zdanie [46] *Szewska pasja* mnie ogarnęła (W. Reymont, *Komediantka*) w przekładzie na język rosyjski w całości zostało pominięte.

Skrajny stopień gniewu, rozdrażnienia bywa jeszcze dodatkowo wzmacniany różnorodnymi określeniami, w tym również intensyfikatory: *wściekłość bezgraniczna, bezsilna, bitewna, blada, chłodna, dzika, eksplodująca w twarzy, fanatyczna, głucha, nagła, namiętna, narastająca, niepohamowana, nieskrywana, niesłuchana, stężona, straszna, surowa, szalona, tłumiona, wzbierająca, zdławiona, zimna; coraz większa, największa; furia bezmyślna, bezsilna, dzika, gniewna, hamowana, istna, mordercza, nagła, niszczycielska, piekielna, prawdziwa, szaleńcza, szalona, zająca, zimna; pasja bezsilna, dzika, głucha, skryta; szał istny, prawdziwy* i in. Por.:

[47] Chwilami czuł **dziką wściekłość**; miał formalny impuls, żeby powstać i dzielić tę piękną kobietę pięścią między oczy. Минутами его охватывало **дикое бешенство**, безумный порыв встать и хватить эту красивую женщину кулаком по лицу. (S. Żeromski, *Ludzie bezdomni*)

[48] Uzda, której końce trzymała matka, szalejąca za «Figą», doprowadzała go **do skrytej, głuchej, dzikiej pasji**. Узда, в которой держала «Фигу» мать, обожавшая его, доводила юношу **до скрытой, глухой ярости**. (S. Żeromski, *Szyfowe prace*)

[49] Formując trójkąt oparty o budynek podstawą, działali **z szaloną furją**. Построившись треугольником, который упирался основанием в барак, австрийцы дрались **с неистовой яростью**. (S. Żeromski, *Popioły*)

Konotowanym członem określającym jest tu derywat od bliskoznaczej nazwy stanu, co stanowi kumulację w jednym zwrocie nadmiernego gniewu, wściekłości: *szal + furia, неистовство + ярость*.

Zdarza się, że w jednym wypowiedzeniu pojawiają się nazwy kilku pokrewnych stanów najintensywniejszego gniewu, np.:

[50] Wpadli na piechurów austriackich **z furją, z wściekłością, z szaleństwem**, tak nagle, jakby wyrosli z ziemi czy wypadli z zasadzki. **С бешенством, с яростью, со злобой** они так неожиданно ринулись на австрийскую пехоту, точно выросли из-под земли или выскочили из засады. (S. Żeromski, *Popioły*)

[51] Znać potrzeba namiętność Koniuszego do myślistwa, żeby sobie wyobrazić, jaka go **ogarnęła wściekłość**, jaki go **szal opanował**, gdy tę wiadomość odebrał. Нужно было знать страсть конюшего к охоте, чтобы представить себе его **бешенство, ярость** при этом известии. (J. Kraszewski, *Dziwadła*)

Wyróżnione nazwy mają zbliżone znaczenie, a takie ich nagromadzenie sprzyja pełniejszemu odzwierciedleniu intensywności doznawanego stanu bohaterów i zwiększa ekspresywność tekstu.

Zestawienie rosyjskich odpowiedników przekładowych polskich leksykalnych wykładników intensywnego gniewu ilustruje poniższa tabela:

Nazwa emocji w języku polskim	Rosyjskie ekwiwalenty słownikowe leksykalnych wykładników silnego gniewu	Rosyjskie ekwiwalenty tekstowe leksykalnych wykładników silnego gniewu
wściekłość (wściekły, wściekle, wściec się)	<i>бешенство (бешеный, бешено, бешенствовать, беситься); ярость (яростный, яростно);</i>	<i>wściekłość – безумие; wściekły – неистов, умоиступленный, в иступлении, одержимый; злился, разолился, был зол как черт, расстроенный, разгневанный; spojrzal wściekle – бросил уничтожающий взгляд; wściekła – одержимая, вышла из себя, кипела вся от злости, была ужасно злая; opanowała mnie wściekłość – мое терпение лопнуло;</i>
szal	<i>бешенство, безумие, иступление, неистовство,</i>	<i>szalał – приходил в остервенение; w szale – в гневе;</i>

Tabela cd.

Nazwa emocji w języku polskim	Rosyjskie ekwiwalenty słownikowe leksykalnych wykładników silnego gniewu	Rosyjskie ekwiwalenty tekstowe leksykalnych wykładników silnego gniewu
<i>furia</i>	<i>бешенство, ярость, неистовство</i>	<i>furia – гнев; z furią – со злостью, с гневом</i>
<i>pasja</i>	<i>ярость, бешенство</i>	<i>pasja – решимость; z pasją – сердито, гневно, ожесточенно</i>

Jak widać, dla wyrażenia najsilniejszych emocji gniewu – wściekłości, furii, pasji, szału w tekstach przekładu wykorzystywane są zróżnicowane formy. Obok odpowiedników słownikowych są to bliskie znaczeniowo leksemy, wyrażenia s frazeologizowane i metaforyczne, ale też jednostki sygnalizujące niższy stopień gniewu.

Podsumowując, należy podkreślić, że omawiane leksykalne wykładniki silnego gniewu *wściekłość, furia, pasja, szal, бешенство, ярость, безумие, иступление, неистовство* oraz ich współnordzenne leksemy nazywają stan nadmiernego, skrajnego wzburzenia, kiedy człowiek może tracić panowanie nad sobą i zachowywać się agresywnie. Są one nawet terminami medycznymi odnoszącymi się do chorób psychicznych. Podłożem omawianego stanu bywa „gniewna” postawa wobec siebie, wobec ludzi czy otaczającej rzeczywistości. Stan emocjonalny skrajnego wzburzenia człowieka powodowany intensywnym gniewem zwykle jest łatwo rozpoznawalny przez inne osoby w związku z jego wyglądem, zachowaniem werbalnym i niewerbalnym itp. Jakkolwiek polskie nazwy mają w języku rosyjskim ekwiwalentne jednostki słownikowe, to jednak w przekładzie wykorzystywane są różnorodne inne formy – zarówno leksemy, wyrażenia s frazeologizowane i metaforyczne o zbliżonym znaczeniu, jak również jednostki sygnalizujące niższy stopień gniewu. Zdarzają się też przypadki opuszczenia wykładnika emocji, a nawet dłuższego fragmentu tekstu, co obniża wartość poznawczą wersji rosyjskojęzycznej oraz pozbawia ją funkcji emotywniej i ekspresywnej. Wiąże się to zapewne z faktem, że płynna jest granica między poszczególnymi emocjami, a zwłaszcza ich odcieniami, i nie zawsze łatwo jest dobrać z istniejącego w każdym języku bogactwa środków ten najodpowiedniejszy.

Bibliografia

- Apresyan V. Yu. (2010), *Rechevyje strategii vyrazheniya emocij v russkom yazyke*, „Russkij yazyk v nauchnom osveshchenii”. vyp. 2 (20), s. 26–57, <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/ina21pugxf/direct/73069534>. / Апресян В. Ю. (2010), *Речевые стратегии выражения эмоций в русском языке*, „Русский язык в научном освещении”. вып. 2 (20), s. 26–57, <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/ina21pugxf/direct/73069534>.

- Białopiotrowicz G. (2017), *Psychologia gniewu*, <http://grazynabialopiotrowicz.pl/786/psy-chologia-gniewu>.
- Borek M. (2012), *Uczucia i emocje w rosyjskich i polskich metaforach. Aspekt lingwistyczny*. Katowice.
- Czapiga Z. (2014a), *Kauzator gniewu w języku rosyjskim i polskim*, [w:] *Материалы по русско-славянскому языкознанию*. Вып. 32. Ред. Г. Ф. Ковалев, Воронеж, s. 404–411.
- Czapiga Z. (2014b), *О выражении гнева в русском и польском предложении*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka 6. Zeszyt nr 83, <http://kfr.univ.rzeszow.pl/glottodydaktyka/>, s. 28–38.
- Czapiga Z. (2014c), *Povtor kak sredstvo vyrazheniya emociy (na materiale russkogo i polskogo yazykov)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica” 10, s. 69–78. / Czapiga Z. (2014c), *Повтор как средство выражения эмоций (на материале русского и польского языков)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica” 10, s. 69–78.
- Gruszczyńska E. (2003), *Gniew po polsku i po szwedzku*, [w:] *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Red. A. Duszak, N. Pawlak, Warszawa, s. 125–137.
- Hawkins D. R. (2015), *Technika uwalniania*, Warszawa.
- Kratkaya russkaya grammatika (1989), red. N. Yu. Shvedova i V. V. Lopatin, Moskva./ *Краткая русская грамматика* (1989), ред. Н. Ю. Шведова и В. В. Лопатин, Москва.
- Krylov Yu. (2007), *Emotivnyy koncept «zlost'» v russkoy yazykovoy kartine mira: identifikaciya i razgranichenie mental'nyh i yazykovykh struktur*, avtoref. dis. kand. fil. nauk, Novosibirsk. / Крылов Ю. (2007), *Эмотивный концепт «злость» в русской языковой картине мира: идентификация и разграничение ментальных и языковых структур*, автореф. дис. канд. фил. наук, Новосибирск.
- Kuporoso P. A. (2008), *Emotsional'nye chasticy, vyrazhajushchie gnev, v russkom yazyke*, s. 158–164, <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsionalnye-chastitsy-vyrazhayushchie-gnev-v-russkom-yazyke> / Купоросов П. А. (2008), *Эмоциональные частицы, выражающие гнев, в русском языке*, s. 158–164, <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsionalnye-chastitsy-vyrazhajushchie-gnev-v-russkom-yazyke>.
- Mikołajczuk A. (1999), *Gniew we współczesnym języku polskim. Analiza semantyczna*, Warszawa.
- Mikołajczuk A. (2000), *Problem ocen w analizie wybranych polskich nazw uczuć z klasy semantycznej GNIEWU*, „Język a Kultura”, t. 14: *Uczucia w języku i tekście*. Red. I. Nowakowska-Kempna, A. Dąbrowska, J. Anusiewicz, Wrocław, s. 117–134.
- Mikołajczuk A. (2003), *Konceptualizacja gniewu w polszczyźnie w perspektywie porównawczej*, [w:] *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Red. A. Duszak, N. Pawlak, Warszawa, s. 111–123.
- Spagińska-Pruszek A. (2005), *Język emocji*, Łask.
- Stefanskiy E. E. (2007), *Leksika, oboznachayushchaya gnev, granichashchiy s psikhicheskoy boleznyu, v russkom, pol'skom i cheshskom yazykakh*, [v:] *Язык, сознание, коммуникация*: Sb. statey. Вып. 35. Отв. ред. V. V. Krasnykh, A. I. Izotov, Moskva, s. 104–113. / Стефанский Е. Е. (2007), *Лексика, обозначающая гнев, граничащий с психической болезнью, в русском, польском и чешском языках*, [в:] *Язык, сознание, коммуникация*: Сб. статей. Вып. 35. Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов, Москва, s. 104–113.
- Szerszunowicz J. (2010), *Związki frazeologiczne opisujące objawy gniewu w języku polskim i włoskim. Analiza kontrastywna*, „Białostockie Archiwum Językowe” 10, Białystok, s. 319–339.
- Wierzbicka A. (1971), *Kocha. Lubi. Szanuje. Medytacje semantyczne*, Warszawa.

Słowniki

- BTS К – Bol'shoy tolkovyy slovar' russkogo yazyka. Gl. red. S. A. Kuznetsov. Pervoe izdanie: SPb. 1998, <http://gramota.ru/slovari/info/bts/> / БТС К – *Большой толковый словарь русского языка*. Гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание: СПб. 1998, <http://gramota.ru/slovari/info/bts/>.

ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2000.

USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2006.

SP-RH – D. Hessen, R. Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, Warszawa–Moskwa 1967.

Źródło materiału

Polsko-rosyjski i rosyjsko-polski korpus równoległy, <http://pol-ros.polon.uw.edu.pl/>.

Zofia Czapiga

LEXICAL MARKERS OF INTENSE ANGER IN POLISH AND RUSSIAN

(Summary)

The article discusses the phenomenon of verbal means of expressing intense anger in Polish and Russian languages. The lexemes under investigation are *wściekłość*, *furia*, *pasja*, *szał*; *бешенство*, *ярость*, *безумие*, *исступление*, *неустовство* and other members of their word families. They all denote the state of excessive agitation, when a human being may lose control. The analysis proved that the Polish lexemes are translated into the Russian language not only with the use of their strict equivalents, but also by words, idiomatic collocations and metaphors that display similar meaning as well as the units naming weaker anger. There have also been observed cases when the markers or even longer parts of the original text have been omitted in translation.

Keywords: anger, fury, passion, rage, rampage, Polish, Russian

LEKSYKALNE WYKŁADNIKI INTENSYWNEGO GNIEWU W JĘZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

(Streszczenie)

Przedmiotem opisu w niniejszym szkicu są środki językowe oznaczające intensywny gniew w języku polskim i rosyjskim. Są to: *wściekłość*, *furia*, *pasja*, *szał*; *бешенство*, *ярость*, *безумие*, *исступление*, *неустовство* oraz ich współnordzenne leksemy. Nazywają one stan nadmiernego, skrajnego wzburzenia, kiedy człowiek może tracić panowanie nad sobą. Analiza materiału empirycznego ujawniła, że w przekładzie polskich tekstów na język rosyjski obok odpowiedników słownikowych wykorzystywane są leksemy, wyrażenia s frazeologizowane i metaforyczne ze zbliżonym znaczeniem, ale również jednostki sygnalizujące niższy stopień gniewu. Zdarzają się też przypadki opuszczenia wykładnika emocji, a nawet dłuższego fragmentu tekstu.

Słowa kluczowe: gniew, wściekłość, furia, pasja, szał, język polski, język rosyjski